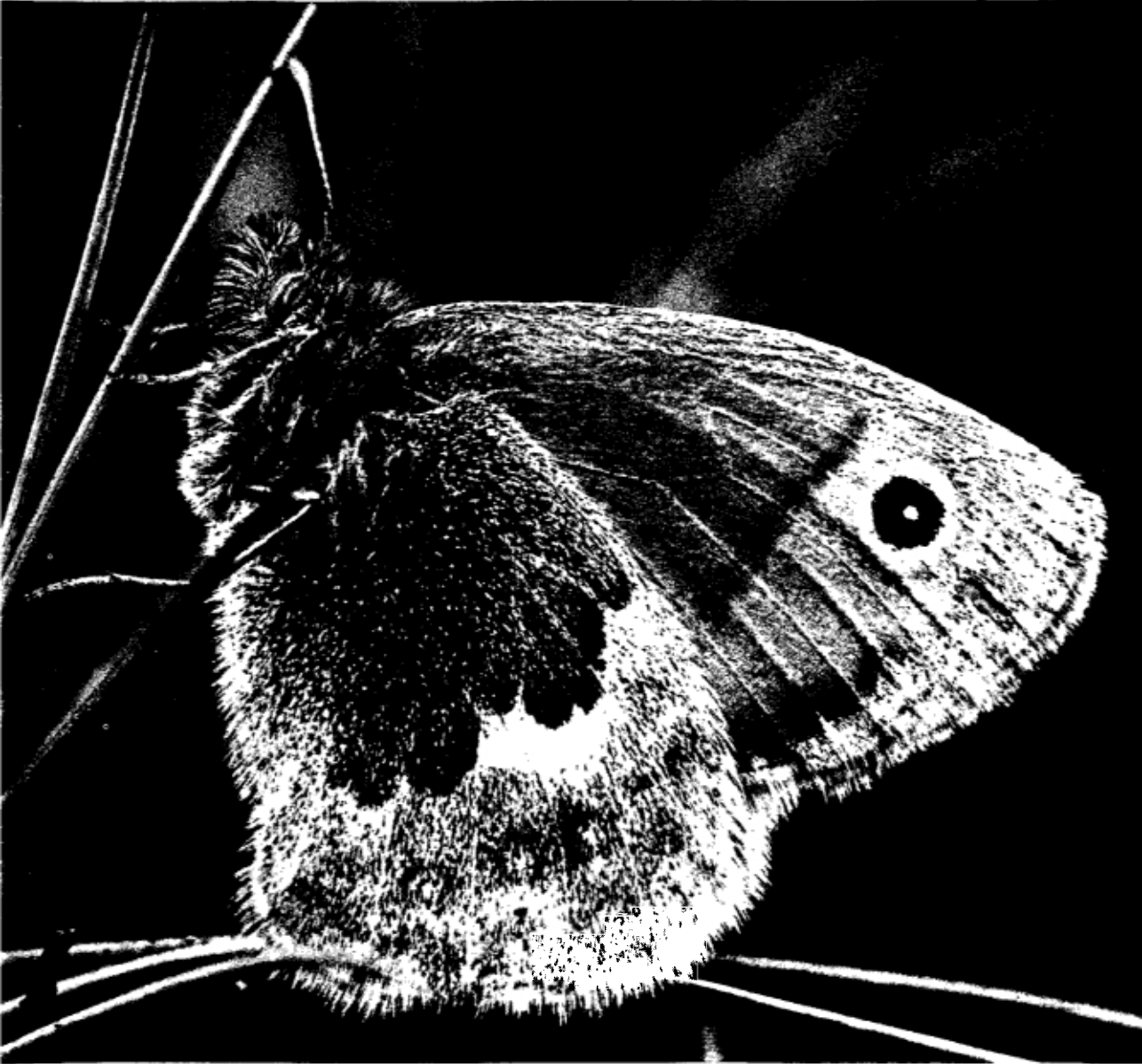

de schouw

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

herfstschouw 1980

27e jaargang nr. 3
21 september 1980

INHOUD:

- 49 Op de Zuid-Veluwe: één groot "Nationaal Park"?
  - 52 "Nature over again after Poussin,
some discovered landscapes"
  - 53 Het heidehaantje in 1980 - Redactie
  - 54 Korstmossen - Th.O. Rax
  - 57 Wandeling: Everwijnserf naar Aalderinksveld
  - 62 De Colorado-den - v.M.d.R.
Rectificatie
  - 63 Concerten Kröller-Müller Stichting
Laatste Hoge Veluwedag van dit jaar
  - 64 De "Dennescheerders"
Herfst Jeugd Hoge Veluwedag
  - 65 Het paard in de bossen
  - 66 Hoge Veluwe zwerftocht
Helikopterlawaai op De Hoge Veluwe
  - 67 Wandeling: Bezoekerscentrum-Eikelkamp
  - 72 Oudejaarsvoettocht 1980
Wildbaan gesloten
Wandelingen
Foto's Hoge Veluwe
-

de schouw

Orgaan van de Vereniging "Vrienden van De Hoge Veluwe"

Redactie:

Mevr. W.M.C. Vogelzang-Gieske, W.H. Borst, W.H. Diemont,
met medewerking van De Fotowerkgroep.

Alle correspondentie aan: Redactie van De Schouw, Wildernis-
laan 49, 7313 BD Apeldoorn.

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan
met toestemming van de redactie en onder vermelding van de
bron.

**Foto omslag:
D.J. Aalders**

Enkele weken geleden lanceerde Ir. G.J. Stefels, in zijn hoedanigheid als Inspecteur van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, een plan tot het vormen van één groot "Nationaal Park" in het zuidelijk gedeelte van de Veluwe.

De 4 samen te voegen natuurterreinen zijn:

1. Het Planken Wambuis
2. Het Nationale Park "De Hoge Veluwe"
3. Het Deelerwoud
4. Het Nationale Park "Veluwezoom".

Drie van de vier samen te voegen terreinen zijn in beheer bij Natuurmonumenten, terwijl het vierde, De Hoge Veluwe, door een

nauwe samenwerking met Natuurmonumenten verbonden is.

Om u een inzicht te geven in de plannen, zoals die door Ir. Stefels naar voren zijn gebracht, leek het ons het beste hem hier zelf aan het woord te laten.

Aangezien hij een discussie teweeg wil brengen met alle betrokkenen, verzoeken wij onze leden de pen ter hand te nemen om ons te schrijven wat hun mening over deze voorstellen is. Wij zijn al blij met een klein berichtje, maar stellen uiteraard een met redenen omkleed uitvoeriger oordeel nog meer op prijs.

Red.

Op de Zuid-Veluwe: één groot "Nationaal Park"?

Je hoort tegenwoordig nogal eens verkondigen, dat de Veluwe, het Veluwe-massief zoals dat heet, het grootste aaneengesloten natuurgebied van West-Europa is en als zodanig bewaard moet blijven. Ik heb daar zo mijn twijfels over, want of je het nu betreurt of niet, de Veluwe wordt door grote autosnelwegen (tussen Hoevelaken en Apeldoorn en tussen Arnhem en Zwolle) in stukken geknipt. Dan zijn er nog een aantal secundaire wegen die ook zeer druk worden bereden. Door dat alles is de Veluwe helaas een soort eilandenrijk geworden, er is tussen het ene natuureiland en het andere nauwelijks meer enige verbinding, dat is vooral zo langs de brede autosnelwegen, het is jammer maar een realiteit waar je niet omheen kunt.

Echte maatregelen

Ik vind dat er zeker op de zuidelijke Veluwe nog haalbare mogelijkheden zijn om de versplintering van de Veluwe tegen te gaan, maar dan moeten er wel echte maatregelen worden genomen, dan moet je er wel iets voor over hebben. Anders heeft al dat ge-

denk en al dat gepraat over nationale landschapsparken en nationale parken maar weinig waarde. Bepaalde maatregelen om de Veluwe zoveel mogelijk te beschermen kun je dan ook wel realiseren buiten het kader van die nationale landschapsparken, dan heb je die weidse benamingen helemaal niet nodig, als je toch niet van plan bent de zaken weids aan te pakken.

Wat ik onder "weids" versta, dat zou bijvoorbeeld kunnen zijn een tweetal concrete maatregelen om de verstoorde eenheid van de zuidelijke Veluwe te herwinnen. Op de zuidelijke Veluwe liggen van 't westen naar 't oosten een groot aantal belangrijke landgoederen en natuurgebieden, die echter van elkaar gescheiden zijn door wegen. In 't westen is dat het Planken Wambuis, dat de staat een aantal jaren geleden heeft gekocht van de beleggingsmaatschappij Unitas, dan komt het Nationale Park De Hoge Veluwe, vervolgens het Deelerwoud en Deelerheide en aan de oostzijde van de autoweg Arnhem-Apeldoorn het uitgestrekte natuurgebied Veluwezoom.

Weg verleggen

Om werkelijk iets te doen voor het behoud van de Zuid-Veluwe zou b.v. in het westen de weg Otterlo-Schaarsbergen verder naar het westen moeten worden verlegd, zodat het Planken Wambuis niet als een eilandje van de rest van de Veluwe afgesneden blijft. En onder een andere "weidse" maatregel zou ik ook verstaan het opheffen van de weg van Deelen naar Hoenderloo ná het gereedkomen van de nieuwe rijksweg Arnhem-Apeldoorn.

Door het afsluiten en verleggen van die twee wegen kun je in één klap duizenden hectaren inbrengen voor de Veluwe-als-één-geheel. Dat vind ik zaken die de moeite waard zijn om over te praten en je energie aan te wijden. Zo zou je voor de toekomst een werkelijk groot stuk Veluwe als één geheel kunnen bewaren.

Maar daarmee zeg ik nogal wat.

Het verleggen van zo'n weg is beslist geen kleinigheid, maar als we die zaak niet werkelijk aanpakken, dan kan het wel eens te laat zijn.

Men heeft nu een bescheiden begin gemaakt met het afsluiten voor gemotoriseerd verkeer van een aantal zandwegen op de Veluwe op basis van het provinciale plan, dat is een heel goede zaak, maar het blijft ritselen in de marge.

Werkelijk structuur en aspect bepalende zaken voor het behouden van de allure van de Veluwe zijn daarmee nog niet aangepakt.

Wild

Het wild zelf komt ook in een comfortabeler positie, omdat de verschillende roedels dan niet meer aangewezen zijn op de rustgebieden op verschillende terreinen. Ze kunnen terecht op één groot rustgebied. Wat de recreatiemogelijkheden voor het publiek aangaat, er zou een systeem van zones kunnen komen met verschillende mogelijkheden voor de opvang van grotere en kleinere concentraties. In een samenwerkingsverband van de eigenaren en de beheerders van de

betrokken gebieden zou geen sprake hoeven te zijn van ingrijpende wijzigingen in het natuurbeheer. Wel van een gezond op elkaar afstemmen.

Op kleine terreinen krijg je gauw conflicten, botsingen tussen de verschillende belangen, vooral natuur en recreatie, maar in zo'n groot gebied kun je soepele overgangen maken. Je kunt zo'n oppervlakte gemakkelijk zoneren, dat wil zeggen: verdelen in stukken voor lichtere en zwaardere recreatiedruk.

Op de Zuid-Veluwe liggen de zaken duidelijk gunstig: het gaat om grote aaneengesloten gebieden met oppervlakten die variëren van 1150 tot 5500 hectare, het terrein als geheel is dun bevolkt en de landbouw is er niet van zodanige betekenis dat er onoverkomelijke moeilijkheden te verwachten zijn. Bij zo'n samenstel van omstandigheden en voorwaarden moet het toch mogelijk zijn om hier een begin te maken.

De grootste problemen zijn te verwachten op en rondom bepaalde wegen, die het gebied doorkruisen. De weg Arnhem-Apeldoorn, die straks vierbaans wordt, is een realiteit waaraan niet valt te tornen. Te denken valt alleen aan voldoende voorzieningen in de vorm van tunnels en viaducten om mens en dier in de gelegenheid te stellen deze weg te kruisen. Arnhem-Otterlo zou te handhaven zijn, minus het gedeelte van Hoenderloo tot de Kop van Deelen, onder voorwaarde dat de nieuwe snelweg Arnhem-Apeldoorn klaar is. De weg Arnhem-Otterlo tusslotte zal problemen opleveren op het rechte stuk vanaf Schaarsbergen.

Het gaat mij om een discussie met alle betrokkenen over hetgeen bereikt kan worden en over hetgeen daarvoor moet worden gedaan. Het zou niet goed zijn om, daarop vooruitlopend, een zwart-wit beeld te tekenen van wensen en mogelijkheden.

Veranderingen aan de rasters zijn uiteraard minder ingrijpend voor het dagelijkse leven dan het verleggen of afsluiten van wegen, maar voor het beheer van een natuurgebied zijn ze van groot belang. Ze hoeven namelijk

niet zozeer te dienen om de gebieden hermetisch af te sluiten, veel meer ligt voor de hand dat ze kunnen dienen om de structuur van het terrein te verbeteren. Meer dan nu het geval is valt dan te traceren waar de bezoekers binnenkomen en de begeleiding wordt ook overzichtelijker.

Een en ander resulteert zeker in een rustiger beeld van het geheel, voor mens en dier.

Overigens valt daarbij aan te tekenen dat het merendeel van de bezoekers doorgaans niet verder komt dan de bosranden. Hetgeen niet wegneemt, dat het een goede zaak is om degenen die wèl verder gaan om rust en stilte te zoeken, daartoe ook optimaal de gelegenheid te geven.

Honderd deuren

Verwant aan het rastersysteem is ook de opzet van de ingangen, van oudsher een moeilijk punt in het beheer van natuurgebieden. Op De Hoge Veluwe, waar entreegeld wordt geheven, zijn maar drie ingangen en dat maakt het nationale park goed overzichtelijk voor de beheerders. Het nationale park Veluwezoom heeft er niet minder dan honderd, en is bovendien op nog eens honderd andere manieren toegankelijk.

Het is ontstellend moeilijk een terrein met zoveel ingangen adequaat te beheren. Je hebt er hele batterijen bordjes met aanwijzingen en vele andere soortgelijke voorzieningen voor nodig. Met een wat eenvoudiger opzet, die mogelijk zou zijn in groter verband, kan een structuur worden verkregen waarbij de bezoekers feitelijk weinig in de weg wordt gelegd, terwijl de mogelijkheden van beheer erop vooruitgaan. Hoe gastvrij je ook bent, een huis met honderd deuren is toch maar moeilijk te beheren.

Groter geheel

Is er nu nog te wrikken aan een schijnbaar keiharde situatie, een situatie waarbij het asfalt er al ligt? Als we het wel kunnen doen, dan kunnen we duizenden hectaren toevoegen aan het zg. Veluwe-massief, waarbij je evenveel mensen kunt toelaten als voorheen, maar waarbij wel een structuur is geschapen die wezenlijk beter is voor flora en fauna. Dit is nu iets wat allerlei voordelen biedt, maar zonder dat het miljoenen en nog eens miljoenen gaat kosten. Natuurlijk, met de omleg van die weg is flink wat geld gemoeid, maar verder hoeven de financiën volgens mij geen belemmering te zijn.

"Nature over again after Poussin, some discovered landscapes"

In de heuvels van Lanarkshire (Schotland) werd door Ian Hamilton en Sue Finlay een tuin aangelegd waarin, zoals Stephen Bann zegt "de barricade tussen heden en verleden werd overschreden en geslecht". In de zeer natuurlijke aanleg werden affiniteiten ontdekt en uitgewerkt met schilderijen van landschapsschilders als Poussin, Corot, Watteau, Ruysdael e.a.

Een steen met inscriptie, gehakt door Nicholson Sloan, geeft op elke plek aan aan welke kunstenaar gedacht werd; soms werd de associatie opgeroepen door een bepaalde lichtval, soms ook door de plantengroei. De relatie van heden en verleden wordt niet

opgedrongen, maar werd door de Finlay's ontdekt – en kan door ieder die er rondwandelt, herontdekt worden.

Anderzijds wordt duidelijk dat elke kunstenaar, elke generatie, een voorkeur heeft voor een bepaald type landschap.

Van 13 september tot en met 26 oktober 1980 worden in een van de zalen van het Van de Velde gebouw van het rijksmuseum Kröller-Müller te Otterlo 11 grote foto's getoond van de Stonyathgarden in Lanarkshire, aangelegd door **Ian Hamilton Finlay en Sue Finlay**.

De foto's en de begeleidende dia's werden gemaakt door Dave Paterson.

Het heidehaantje in 1980

Het ziet er naar uit dat het heidehaantje er dit jaar niet meer veel van heeft kunnen maken, al werden in het voorjaar nog op vele plaatsen zwermen heidehaantjes geconstateerd. De Struikheide werd hier en daar nog wel belaagd, maar de aantastingen waren zeer lokaal.

Het is meer dan waarschijnlijk het droge voorjaar geweest die de eierleg nadelig heeft beïnvloed en vervolgens de opvolgende natte periode die wellicht een hoop eieren te gronde heeft doen gaan. Zo werd in het droge voorjaar door de universiteit in Utrecht geconstateerd dat de eierleg vertraagd was en wellicht is er sprake geweest van een eierstaking. In ieder geval kwam de eierproductie in een aantal geobserveerde gevallen goed op gang met het invallen van de regen en liep de eierleg dit jaar langer door dan het vorig jaar. Wat er toen nog aan eieren in de humuslaag en op de onderste delen van de Struikheide is afgezet, is vermoedelijk voor een groot deel 'in het water gevallen'. Het precieze verhaal moet nog gereconstrueerd worden. De aantastingen zijn dan ook zover ons nu bekend vrij beperkt gebleven, waarbij de uitzonderingen de regel bevestigen.

Zo werd onder Eindhoven op de Strabrechtse heide wel waargenomen dat de heide dit jaar was aangetast, maar alleen in de nattere plekken en kommen, waar de Dopheide overgaat in de Struikheide. De eieren zijn op deze vochtige plekken wel tot ontwikkeling kunnen komen, waarbij een interessante vraag is of de kevers de vochtige plekken hebben opgezocht of dat het een kwestie is van geluk.

Wat is nu het resultaat voor de heide geweest van het massale bezoek van de heidehaan in de afgelopen jaren?

Het algemene beeld is dat de in 1978 aangetaste heide voor een groot deel niet meer is

uitgelopen in tegenstelling tot de Struikheide die in 1979 is aangetast. Ook hier moeten we aannemen dat het niet meer uitlopen in 1978 een vochtkestie is die met het weer heeft te maken. Zo heeft iedereen dit voorjaar op de heide kunnen zien dat de heide nog geen teken van leven vertoonde, totdat de regens kwamen. In Brabant viel de regen later dan op de Veluwe en zo ook het herstel van de heideplanten.

Overal waar de heide dood is gegaan of zich maar ten dele herstelt, zien we dat andere planten, als ze aanwezig zijn, hun kans grijpen en zich ten koste van de Struikheide uitbreiden. Dit kunnen grassen zijn als Bochtige smele en Pijpestrootje, maar zoals eerder uiteengezet in dit blad kan dit ook de Dopheide zijn of blijft er een niet of nauwelijks begroeide vlakte over. Het is de vraag of Struikheide het weer van de grassen gaat winnen, zonder ingrijpen door de mens. Er zijn gevallen bekend waar na tien jaar de grassen nog overheersen, in andere gevallen komt de Struikheide weer snel terug.

Op De Hoge Veluwe is vooral op Oud Reemst de Bochtige smele in opmars. Lopen we ter hoogte van het fietspad in de richting van het Oud Reemster Veld, dan zien we nog een uitzonderlijk fenomeen, de Zuring neemt hier op verschillende plaatsen de rol over van de Struikheide. Ook op de Veluwe gaat het op dat daar waar de heide echt is afgestorven, we te maken hebben met de aantasting van 1978.

Het is te hopen dat niet alle aangetaste stukken heide meteen gemaaid en gebrand worden zodat nagegaan kan worden of de eventuele vergrassing vanzelf weer teruggedraaid wordt door de natuur, dan wel dat de mens moet ingrijpen. Tenslotte is het natuurbeheer erop gericht zoveel mogelijk werk aan de natuur zelf over te laten.

Redactie.

Korstmossen

Korstmossen (*Lichenen*) zijn op De Hoge Veluwe geen zeldzame verschijning. Wie als wandelaar een uitgestoven vlakte van het Nationale Park doorkruist heeft, weet dat juist korstmossen tot de karakteristieke vegetatie van dit landschap behoren.

Deze korstmossen behoren bij een type zandverstuiving dat thans op aarde nog slechts in Nederland en in het bijzonder op de Veluwe voorkomt.

Het mikroklimaat van deze zandverstuivingen is er een van extremen. De temperatuur kan overdag wel oplopen tot 50° Celsius en 's nachts dalen tot onder het vriespunt. De zandbodem is buitengewoon arm en in het voorjaar kurkdroog. Door het ontbreken van bomen en struiken heeft de wind er vrij spel.

Korstmossen zijn, in tegenstelling tot nagevoeg alle andere planten, bestand tegen deze barre omstandigheden.

Natuurlijk komen korstmossen niet alleen op onze zandvlakten voor. Ze komen in alle gebieden van de wereld voor en dringen zelfs tot die onherbergzame streken door waar ander plantaardig leven het laat afweten.

Ze zijn tot 5500 meter hoog op de rotsen van de bergen te vinden en in het water langs de kust van de zee. Ze groeien in poolgebieden, in de vochtige bossen van de gematigde streken en in de tropische oerwouden. Ze kunnen steen bedekken, rots, baksteen en beton. In de bossen groeien ze op boomstammen, takken, naalden, bladeren en dood hout.

In onherbergzame streken zijn korstmossen echte pionierplanten. Zij zijn de wegbereiders voor hogere planten die zich in die streken pas kunnen vestigen wanneer de korstmossen gezorgd hebben voor de aanvoer van enig organisch materiaal.

Ze etsen bovendien rots, steen en beton waardoor zij en de na hen komende planten meer houvast krijgen op dit harde materiaal. Korstmossen konden, gehecht aan de hoge

bergtoppen die boven het ijs uitstaken, de ijstijden trotseren. Toen het ijs zich terugtrok waren zij de eersten die zich weer op de vrijgekomen bodem konden vestigen.

Ze hebben geen wortels, want van de kale steen of het arme zand kunnen ze zich niet voeden. Ze leven van de stoffen die door wind, regen en dauw aangevoerd worden.

Het is begrijpelijk dat ze bijzonder gevoelig zijn voor verontreiniging van de lucht. In steden en industriegebieden verdwijnen ze daarom steeds meer. Speciaal de korstmossen die op boomstammen groeien zijn gevoelig. Op verschillende plaatsen gebruikt men ze als graadmeter voor de luchtverontreiniging.

Enkele korstmossen zijn voor deze verontreinigingen ongevoelig. Het zijn de korstmossen die op stenen en beton groeien. Korstmossen op fabrieksschoorstenen zijn dus geen graadmeters voor de luchtverontreiniging.

Het woord "korstmos" wekt de indruk dat we met een speciaal soort mos te maken hebben. Niets is minder waar dan dat. Ze behoren niet tot de plantengemeenschap van de mossen. Een korstmos is zelfs niet één plant maar een hechte gemeenschap van twee: een alg en een schimmel.

Ieder van de twee zorgt voor zijn deel in het gezamenlijk levensproces. De alg zorgt voor de aanmaak van brandstof (koolhydraat) dank zij het feit dat hij chlorophylkorrels bezit. Dit proces vindt niet alleen plaats bij warm zonnig weer, maar gaat ook door bij een temperatuur die ver onder nul is gedaald. De schimmel op zijn beurt zorgt voor het opnemen van water en mineralen, zowel voor zichzelf als de alg. Omdat een korstmos vele malen zijn eigen gewicht aan water kan bewaren, wordt uitdroging in regenloze perioden voorkomen. Bij felle zon bleken ze bovendien erg op, waardoor zonnestrallen beter teruggekaatst worden.

Anton de Barry was, ongeveer 100 jaar geleden, de ontdekker van deze wonderlijke samenwerking van twee verschillende orga-

nismen. Hij lanceerde hiertoe het begrip: "symbiose". Onder symbiose verstaat men een levensgemeenschap van twee organismen die voor beide partners van voordeel is. Door deze symbiose is een geheel nieuw organisme ontstaan. Niet alleen naar de vorm is er een nieuwe plant ontstaan, ook functioneel is er een geheel nieuw organisme gevormd.

Een overtuigend bewijs wordt geleverd door het feit dat niet alleen de ene partner voor de andere zorgt, maar dat zij samen, als nieuwe zelfstandige eenheid, het vermogen hebben stoffen te vormen, die zij afzonderlijk niet kunnen vervaardigen.

Men heeft enige honderden korstmoszuren weten te isoleren, die slechts door deze symbiose gevormd konden worden.

Deze levensvorm is dus meer dan de som van de afzonderlijke delen.

De specifieke stoffen die de korstmossen maken geven bescherming tegen het overwoekeren door andere planten. Ze werken remmend op de groei van planten die thuis horen in dezelfde biotoop als die van de korstmossen. Vooral bij zeer oude korstmossen, b.v. op en om hunnebedden, is dit waar te nemen.

Andere, door korstmossen gemaakte stoffen, werken als een filter waardoor de invloed van te sterke zonnestraling tegen gegaan wordt.

Ze etsen een harde onderlaag zelfs als die van graniet of kwarts is. Ook glas tasten zij aan. Oude kloostervensters zijn daar wel eens het slachtoffer van.

Bij de eerste studies van de korstmossen bleek dat de schimmel de alg met zijn draden omhelste. Het was een omhelzing die beide voordeel bracht. Bij latere onderzoeken bleek dat die omhelzing niet zo onschuldig was, want de schimmel dringt met zijn draden in sommige cellen van de alg om er vervolgens het celvocht uit te zuigen. De leeggezogen algcel sterft.

Van een symbiose kon bij dit proces niet meer gesproken worden. Wanneer een deel van de algencellen verloren gaat, kan men

zeker niet zeggen dat ze aan deze vorm van samenwerking voordeel beleven.

Uit de Griekse oudheid kennen we het volk der Helioten dat aanvankelijk vrij was, maar later door de Spartanen tot staatsslaven van Sparta gemaakt werd. Al hun producten en diensten kwamen de staat Sparta ten goede. Naar aanleiding van deze gelijkenis noemt men thans de relatie schimmel-alg in de korstmossen niet meer symbiose maar: "Helotisme".

Korstmossen groeien langzaam. Soms is de groei maar 0,5 mm per jaar. Vooral de korstmossen op hoge bergrotsen en in de arctische gebieden groeien langzaam. Wanneer ze enige omvang hebben zijn ze al gauw vele honderden jaren oud. Sommige bereiken wel een ouderdom van 5000 jaar en behoren daardoor tot de oudste levensvormen op aarde.

Korstmossen bevatten vaak kleurstoffen. We zien dit ook op De Hoge Veluwe. De kleuren geel, oranje, roestbruin, rood, groen en blauw kunnen er in alle nuances in voorkomen. Een in Noord-Afrika groeiende korstmos (*Rocella tinctoria*) maakt een kleurstof die met zuur rood is en met base blauw; het is lakmoes, een in laboratoria veel gebruikte stof.

Uit korstmossen heeft men allerlei voor de mens nuttige stoffen weten te bereiden. Frankrijk, het land van de parfums maakt uit het daar groeiende *Evernia prunastis*: Parfum Mousse des Chênes.

Beter bekend is het in het hoge noorden voorkomende rendiermos (*Cladonia rangiferina*) dat in 275 verschillende soorten voorkomt. Het is hoofdvoedsel voor de rendieren. Ook de herders (Lappen) gebruiken het als voedsel. In de winter, wanneer het onder het ijs begraven ligt, krabben de dieren het ijs met hun poten weg om zodoende toch aan voedsel te komen. Is de ijslaag te dik, dan stellen zij zich tevreden met het aan boomstammen groeiende baardmos (*Usnea barbata*), dat veel lijkt op de baard van een trol of kabouter. Het hangt in bundels aan de

stammen en is de laatste tijd vooral bekend geworden omdat er een antibioticum tegen tuberkelbacillen in gevonden is.

Een van de meest bekende onder de 20.000 soorten korstmossen is zeker het IJslandkorstmos (*Cetraria islandia*), dat van de Alpen tot IJsland voorkomt. Het groeit in lichtrijke bossen en op heidevelden in de vorm van 15 cm dikke en sterk vertakte massa's. De bovenkant heeft een bruine tot olijfgroene kleur. Vroeger werd het tot brood gebakken en het is nog steeds een geliefd voedsel in de dierenwereld. Eeuwenlang is het ook gebruikt als een geneesmiddel tegen bronchitis.

Net zo als er in de vlakten van de Veluwe korstmossen groeien, groeit er in de steppen van Klein-Azië, Perzië en Noord-Afrika een korstmos: *Lecanora esculenta*. Het is één van de weinige snel groeiende soorten die de

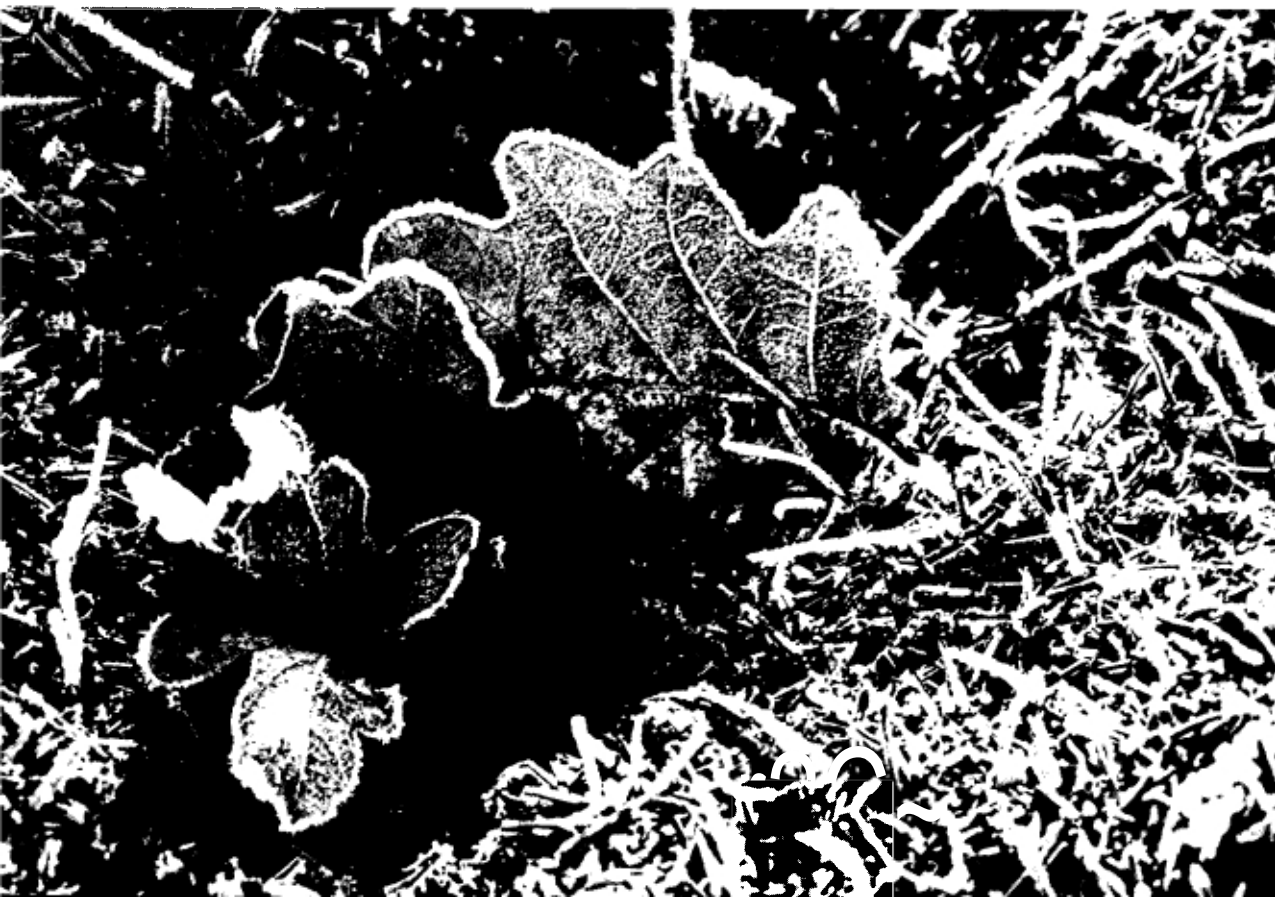
aarde binnen betrekkelijk korte tijd met een dikke laag weten te bedekken. Het wordt nu nog door de inheemse bevolking als voedsel (brood) gebruikt. In regenloze tijden kunnen de uitgedroogde planten door de wind opgewaaid worden en over een grote afstand verspreid worden. Daarna komen ze als een soort regen weer op de aarde terug.

Dit wonderlijke verschijnsel van korstmossen is niet nieuw. De mannaregen, die in het Oude Testament beschreven wordt, zou volgens kenners een regen zijn geweest van ditzelfde korstmos, dat ook toen in deze Bijbelse streken voorkwam.

Manna was het wonderbare voedsel dat dagelijks als dauw neerkwam, ten tijde van de veertig jaar durende omzwervingen van de Israëlieten door de woestijn. Zij beschouwden het als een door de hemel gezonden voedsel.

Th.O. Rax.

Foto: J. van der Schoor - Herfst

Wandeling:

Everwijnsersf naar Aalderinksveld en terug

Vertrek: Everwijnsersf

Duur : 1½ uur

Terrein: gemakkelijk begaanbaar

Elke ● geeft een richtingswijziging aan.

De boerderij 'Everwijnsersf' ligt 900 meter achter de ingang Rijzenburg. Wanneer u per auto door deze ingang De Hoge Veluwe binnenkomt, moet u uw auto bij de picknick-bank (links), vóór de splitsing van de auto-weg in éénrichtingsverkeer, aan de kant van de weg parkeren. Daarna wandelt u over de naar links afbuigende asfaltweg met aan uw rechterhand de boerderij en links aan de kant van de weg een *beuk met bijzonder dikke stam*.

Hier begint onze wandeling.

Wanneer u van het noorden komt (Museum-wildbaan), ziet u de boom aan uw rechterhand, wanneer links de boerderij te zien is. U kunt bij de beuk parkeren. Deze boom stond vroeger in een weiland dat bij de boerderij hoorde en gaf het vee 's zomers een schaduwrijke schuilplaats. Nu groeit hier *bochtige smele*, een grassoort met een in bochtjes verlopende bloeistengel.

Boerderijen en akkers trekken vanwege het voedsel knaagdieren aan. Daarom zult u hier *de buizerd* vaak zien cirkelen of horen "miauwen", op jacht naar muizen en konijnen.

● We verlaten de beuk, steken de asfaltweg recht over en vervolgen onze weg naar links over het zandpad met puin dat langs de asfaltweg loopt. Rechts van het pad is een *fijnsparrenbos* (kerstbomen). Neem er eens een kijkje, door 100 meter naar binnen te lopen en proef de atmosfeer van een bos met hoge bomen.

Aan de rand van dit bos staat een rijtje *lindebomen* die het hele jaar te herkennen zijn aan hun typische wortelopslag. Zij be-

schermen een inmiddels verdwenen boerderij tegen te felle zonnestraling. Hier staan ook een paar *robinia's* (pseudo-acacia's), bomen die o.a. te herkennen zijn aan hun zigzag gegroefde bast. Lindebloesem en robiniabloemen trekken door hun nectar bijen aan. De boer die al deze bomen heeft geplant zal zeker een aantal bijenvolken gehad hebben.

Iets verder staan *rhododendronstruiken* die direct na de bloei al de knoppen voor het volgende jaar vormen. Vlak bij deze rhododendrons komt rechts een *reeënwissel* uit het bos te voorschijn. Dit smalle paadje is ontstaan doordat de reeën steeds op dezelfde plaats uit het beschermende bos komen, om daarna in de richting van de berk aan de overkant van de weg te gaan *laveien* (voedsel zoeken). Ons pad loopt recht door een aarden walletje dat met eiken is beplant. Heel vroeger is het aangelegd en voorzien van *eikehakhout* en *braamstruiken* om het ondoordringbaar voor mens en dier te maken. Deze erfscheiding was misschien wel doeltreffender dan het tegenwoordige prikkeldraad. Bovendien leverden deze wallen het "boerengeriefhout" en de vogels maakten er hun broedplaatsen, vanwege de vele vruchten en insecten die er te vinden waren.

● Direct achter deze wal slaan we linksaf en steken de asfaltweg over. We gaan het karrespoor in met het bord "verboden in te rijden". Aan weerskanten van het pad groeit *heide*. Vroeger werd de heide door de schapen begraaasd, waardoor ze kort bleef. Omdat daarbij ook grassen en boomopslag gegeten werd, bleef de heide een open vlakte.

Hier groeit tussen de heide veel *korstmos*. Het is een van de eerste vastleggers van het losse zand in de open zandvlakte. Doordat voedsel door dauw en regen aangevoerd wordt, kunnen de korstmossen zich op deze

nagenoeg voedselarme bodem toch ontwikkelen.

Het pad vertoont veel kleine gaatjes met opgeworpen rand. Dit is het werk van de *mestkevers*. Deze glanzende zwarte kevers, met staalblauwe onderkant, graven een gang loodrecht in de grond waardoor er opgeworpen hoopjes zand ontstaan met in het midden een gaatje. In de zo ontstane holletjes verzamelen ze konijn- en soms ook hertemest, om er hun eieren in te leggen. De later uit deze eitjes gekomen larven voeden zich, tot aan hun verpoping, met de mest.

Loop eens naar de *akker* aan uw rechterhand. De wal er omheen is nog geheel intact. Zelfs de greppel, waar de grond voor de wal uitgehaald werd, is nog herkenbaar. Links op de hoek van de akker is de wal begroeid met warrige *robinia's* (acacia's) en verder is hij van *eiken* voorzien. Vroeger waren deze bomen lager en stonden veel dicht bij elkaar. Dichte *braamstruiken*, waarvan er nog enkele te vinden zijn, groeiden er toen tussen. Door deze ondoordringbare houtwal konden schapen en wild de akker niet bereiken. Hier is goed te zien dat een akker door zo'n *houtwal* in de luwte komt te liggen.

Het is duidelijk te zien dat deze akker, "De Roggekamp", hoger ligt dan de omgeving. Dit is ontstaan door hem eeuwenlang éénmaal per jaar te mesten. De mest kwam uit de schapenstal, waarvan de bodem elk jaar van een nieuwe laag heiplaggen en zand werd voorzien. Iedere avond kwamen de schapen langs de schaapsdriften in de (pot)stal terug. Aan het eind van elk jaar werden de met mest doordrenkte heiplaggen over de akker uitgestrooid. De Roggekamp, die 300 jaar oud is, kwam hierdoor elk jaar 1 mm hoger te liggen.

In de greppel ligt veel dood hout met *paddestoelen*, o.a. *elfenbankjes*. Ze zitten aan de onderkant vol met gaatjes waar bij rijpheid de sporen uit vallen. Haal er gerust een van het hout af om dit goed te bekijken.

- We gaan weer terug naar het karrespoor. Waar dit een bocht maakt gaan we links een

vaag pad in en steken het fietspad over. Ons pad loopt tussen heuvels naar boven. Links is een door zandafgraving ontstane kuil.

- Bij een T-splitsing gaan we rechtsaf. Daar staan aan onze rechter kant *berken* en links wat los verspreide *grove dennen*. Aan het eind van het pad liggen aan de voet van een den veel beschadigde dennekegels. Hier moet een *spechtsmidse* zijn. De specht heeft een geschikte "bankschroef" gevonden waar de dennekegel in de bast geklemd kan worden om er dan met zijn snavel de zaden uit te pikken. De loze kegel gooit hij er pas uit wanneer hij een nieuwe kegel gevonden heeft.

- Het pad maakt een bocht naar links en bij de daarop volgende kruising gaan we naar rechts. Kijk bij deze kruising eerst naar de bomen voor u verder loopt. Een aantal bomen van het bos links kent u beter als sierbomen in een stadspark: de *westerse levensboom* (thuja occidentalis). De naam levensboom duidt op het feit dat deze boom altijd groen is zonder dat er sprake is van zichtbare knoppen. Ze hebben platte sterk vertakte, varenachtige twijgen en bladeren, die bij aanraken naar met kruidnagelen bereide appelmoes ruiken. (Een Engels recept, de moeite waard om te proberen.) In dit bos staan ook *reuzenzilverparren* (abies grandis) met glanzend groene, platte naalden, die in vlakke rijen staan. Deze ruiken bij aanraken naar sinaasappelen. Verder staat er in dit bos *robinia*, *beuk* en *eik*. Kent u ze nog allemaal?

- We lopen rechtdoor. Aan onze linkerhand volgt een *eiken-spaartelgenbos*. Omdat vroeger uit de schors looistof gewonnen werd, werden deze eiken om de 8 tot 10 jaar gekapt. Daarna liepen ze weer met diverse telgen uit. Toen de schors, door het verschijnen van chemische middelen, geen aftrek meer vond, kapte men alle telgen met uitzondering van één, die gespaard werd om verder uit te groeien. Zo veranderde het eikehakhoutbos in een spaartelgenbos.

Aan de bosrand ziet u tussen de vele

mossen ook de donkergroene plekken van het *kussentjesmos*. Als een spons kunnen deze mossen het regenwater vast houden. Soms houden ze wel 40 maal hun gewicht aan water vast! Dit komt de bodem ten goede. Wanneer ze uitdrogen zijn ze grijs van kleur. Deze mossoort groeit heel langzaam. Er zijn nauwelijks wortels. Pas dus op dat er niet tegen geschopt wordt. Het duurt vele jaren voor het terug komt.

- Bij de T-splitsing gaan we rechtsaf, de eerste zijweg moeten we links in. We kijken echter eerst naar de donkergroene plek *vossebessen* aan de rechter kant. Bijna het hele jaar zitten aan deze struikjes de roze-witte bloesem, samen met de fel rode bessen. Het blad is glanzend en leerachtig. Het blijft ook in de winter aan de struikjes. Dit in tegenstelling met de blauwe bosbes die zijn blad verliest.

- Wanneer we het bovengenoemde pad in gaan, staan aan onze rechterhand *Douglasbomen*, langs de weg door *berken* geflankeerd. Links is een *lariksaanplant*, waardoor het op de grond vol ligt met geelbruine naalden van het vorig jaar. Iets verder links staan flinke *krentestruiken*. Het is hier wel wat al te donker om de overdadige roze-witte bloemen te mogen verwachten. Na de krentebomen komt een *Douglasbos*. Zoek eens een kegel. Ze zijn te herkennen aan de drietoppige dekschubben die ver naar buiten steken. Rechts staat nu *zwarte den* met lange donkere naalden en een donkere schubbige stam. Men plant de bomen van zo'n bos dicht op elkaar om de stammen recht naar boven te laten groeien. Later moet het uitgedund worden, anders zouden de bomen door lichtgebrek sterven. Na de zwarte den komt een bos met *grove den*. Vijftien meter na de laatste beuk kunt u mooi het verschil in vorm en kleur van de naalden en de stammen zien.

Op dit pad groeien veel mossoorten, waaronder ook het *zandhaarmos*, dat te herkennen is aan de blaadjes die in een glasachtige haar eindigen.

Links komt na een *Douglas*- weer een *lariksbos* en rechts na de *grove den* een aanplant van ingerasterde *fijnspar* (kerstboom), met zijn stekelige naalden.

- Op de hoek, waar een *lijsterbes* staat, gaan we linksaf en volgen het raster. Lijsters en merels die de bessen van de lijsterbes eten, laten de onverteerde zaden her en der vallen, waarna ze zich tot een boom ontwikkelen. Door inwerking van maagzuur wordt het omhulsel ten dele verteerd.

Aan het vele onverteerde bruine blad op de grond links ziet u al dat hier *beukebomen* staan. Er loopt hier nogal eens een *vos*. Zoek eens naar zijn uitwerpselen. Door de gedraaide vorm en een pluizig puntje muizehaar aan het puntig einde zijn ze gemakkelijk te herkennen. In de uitwerpselen zitten botjes en tanden van muizen en schildjes van kevers. Soms kleuren de velletjes van de vossebessen ze rood.

- Bij de T-splitsing gaan we langs het rooster rechtsaf. Links staan dan *Hemlocksparrren*. Bekijk zo'n hemlocktakje eens nauwkeuriger. De naalden zijn kort en ongelijk en op de middellijn van de bovenkant van de twijg staat een aantal naalden ondersteboven gedraaid. Het topje van de boom hangt altijd iets. Later staat links *Japanse lariks* met ronde kegeltjes, waarvan de schubben iets omgekruld zijn.

Ziet u de *nestkastjes* in de bomen? Door mezen en andere holenbroeders nestgelegenheid te verschaffen wordt het insectenleven in het bos op peil gehouden. Vooral jonge mezen verorberen grote hoeveelheden rupsen en insectenlarven.

- We gaan linksaf langs het lariksbos en verlaten hiermee het gaas. Na grote *douglasbomen* rechts, komt een aanplant van *fijnspar*, daarna weer *douglas* en vervolgens *fijnspar*. Zie, voel en ruik het verschil van de naalden. Bij de nu volgende douglassen zijn de topscheuten typisch gekrunkeld. Sta hier eens helemaal stil en luister naar de *vogelzang*. Al herkent u, de verschillende soorten

niet aan hun zang, toch is het de moeite waard naar deze verschillende melodieën te luisteren.

- Bij een T-splitsing gaan we naar rechts, een breed pad in.

Aan de rechterhand groeit *dopheide* en *pijpestro* als bewijs dat het hier wat vochtiger is. De *grove dennen* zijn hier al aardig oud. Tel de *jaarringen* van een omgezaagde stam maar eens.

- Bij een kruising recht door. Achter de wal staan twee dode bomen waarin een specht aan het hakken is geweest op zoek naar insecten.

Links staan *berken* langs de bosrand. In de tijd dat er nog geen zaklantaarns waren en de boeren ver moesten lopen, deden de witte *berken* met hun lichte stam dienst als wegbebakening in het donker.

Aan het einde van dit pad komen we op een, naar een vroegere bewoner van dit gebied genoemd heideveld: *het Aalderinksveld*. De brede zandweg waarop wij ons nu bevinden is een van de oude *koningswegen*, die aangelegd zijn door Willem III, de koningstadhouder (1650-1702). Het zijn jachtwegen waarlangs men zich voor de "par force" jacht snel kon verplaatsen. Koningswegen werden vroeger beplant met eiken. Ook hier is dit het geval. Het zijn kaarsrechte wegen. Deze liep regelrecht van Wolfheze naar Het Loo.

- Bij de T-splitsing (heide) gaan we rechtsaf. Aan onze rechterhand staat dan *Corsikaanse den* (donkere stam, wat slordig gedraaide naalden, grijze schors en rechte stam).

- Het fietspad steken we schuin over en gaan langs het hek het bospad in. Op de hoek rechts moet u naar de bodem kijken. Dit gebied is in de ijstijd langdurig overstroomd geweest met smeltwater. Hierdoor werd speciaal in dit gedeelte van De Hoge Veluwe een grote hoeveelheid *grint* neergelegd. In de stijl kant op de hoek met de brede zandweg ziet u dat de bodem ook een klein *humuslaagje* heeft. Daaronder ligt de

grijze *loodzandlaag*, waar de regen het voedsel heeft uitgespoeld naar de onderliggende laag.

Rechts ziet u *fijnspar* met daartussen de *reuzenzilverspar*. Let op het kleurverschil. Op de oude stobben op de grond zitten veel korstmossen.

Na dit fijnspar-reuzenzilversparbos gaan we rechtsaf het graspad in. De pijpestropollen op het pad kunt u nu wel herkennen. Links is een jong *berkenbosje* waarvan de twijgen een paarsachtige gloed hebben. Aan de jonge *lariksen* tussen de berken kunt u zien dat de naalden in kwastjes staan en dat de jonge scheuten naalden hebben die alleen staan. Deze bomen groeien in hun jeugd snel, na 30 jaar geven ze pas zaad. Rechts iets van de weg af staat een aantal sierlijke *berken*. De jonge *katjes* staan in het vroege voorjaar nog rechtop, maar wanneer ze hun stuifmeel gaan verspreiden hangen ze naar beneden, om de wind zijn werk te laten doen.

Iets verder volgen jonge beuken waar het wild goed aan geknabbeld heeft. De schors is flink onder handen genomen en de onderste takken eindigen volgens een horizontale lijn: *de vraatlijn*.

- Bij de kruising gaan we recht door. We komen nu in een donker bos van *fijnspar*, *grove den*, *zwarte den* en *lariks*. Door de hier heersende duisternis is er geen ondergroei. In het najaar zijn er wat kleine paddestoelen te vinden, omdat die geen zonlicht nodig hebben. Wel is er een zacht naaldentapijt onder de *lariksen*. Op het pad zijn de *mestkevers* weer actief.

- Bij een T-splitsing gaan we rechtsaf en hebben dan aan onze linkerhand een met eiken beplante wal. Achter de wal is een *eiken-berkenbos*.

- Na dit bos gaan we linksaf (de gele paaltjes recht door negeren), met aan onze rechterhand het fietspad. De laan waarin we lopen is beplant met *Amerikaanse eiken*.

Rechts is een prachtig *vossebesveldje* te zien. Al doorlopend bereiken we weer ons uitgangspunt: de dikke, oude beuk.

De Colorado-den

Wanneer men via de ingang "Rijzenburg" het Park ingaat, ziet men na ± 400 m — even voorbij de bocht in de weg — rechts een gemengde naaldhoutopstand (ongeveer te zelfder hoogte begint links van de weg een jonge grove-dennenaanplant).

Dat gemengde naaldhoutbosje bestaat hoofdzakelijk uit: Vancouver-den, Nordmannen, Colorado-den, Westerse hemlock en douglas. Van deze 5 boomsoorten zijn er 4 afkomstig uit het Westen van Noord-Amerika en één (de Nordmannen) uit het Zuiden van Rusland.

Aan één van de "Amerikanen", nl. aan de Colorado-den (*Abies concolor*) is dit artikel gewijd.

De Colorado-den is afkomstig uit het Westen en Zuidwesten van de Verenigde Staten: Zuid-Oregon, Californië, Utah, Colorado, Arizona, New Mexico.

Het is een typische gebergteboom (Rocky Mountains, Sierra Nevada), die het best gedijt op vochtige, leemhoudende grond. Zijn aanpassingsvermogen is echter groot, hetgeen in ons land blijkt uit het feit, dat de Colorado-den op vrij droge en bepaald niet rijke zandgronden nog een redelijke groei vertoont. Hij stelt in ieder geval lagere eisen aan de grond dan alle andere *Abies*-soorten. Schaduw verdraagt hij slecht, vooral op oudere leeftijd.

In zijn vaderland kan deze naaldboom — die tot de familie der Pinaceae en tot de onderfamilie der Abietineae behoort — 70 m hoog worden; in den regel varieert de hoogte echter van 25 tot 50 m. Bij ons wordt hij meestal niet hoger dan 20 m.

De Colorado-den is gemakkelijk te herkennen aan zijn losse bouw, waarmee ik bedoel, dat de naalden veel verder uit elkaar staan dan bij de andere *Abies*-soorten.

De takken staan in kranen en staan ongeveer horizontaal af.

De naalden zijn zeer lang (4,5-7 cm), vrij breed (± 2 mm), buigzaam en min of meer sabelbormig naar boven gebogen. De kleur is, zowel aan de boven- als aan de onderzijde, groengrijs tot blauwgrijs; dit is een gevolg van het feit, dat ook de bovenkant van de naalden van huidmondjes is voorzien.

De mannelijke bloeiwijzen zijn bijzonder fraai: donkerrood of rose-rood.

De kegels zijn cilindrisch, 7-14 cm lang en 4-5,5 cm breed; vóór de rijpheid zijn ze groen of purperkleurig, in rijpe toestand bruin. De zaden zijn driehoekig, gevleugeld, ± 8 mm lang en ± 4 mm breed (zonder vleugel).

De Colorado-den behoudt lange tijd een gladde, grijze bast met veel harsbuilen. Op oudere leeftijd vormt hij een dikke schors met brede, harde platen. Hierdoor is hij in zijn vaderland op oudere leeftijd goed bestand tegen bosbrand.

Het hout heeft nauwelijks enige waarde; het wordt in Amerika wel gebruikt voor papierhout.

Daar de *Abies concolor* — als gebergteboom — winterhard is, vrij snel groeit en als sierboom hoog staat aangeschreven, is hij bijzonder geschikt om in parken en plantsoenen, maar ook in grotere tuinen te worden aangeplant, hetzij als solitair, hetzij in een groep.

Voor de bosbouw heeft hij geen betekenis; daar komt nog bij, dat hij, vooral in de jeugd, veel last heeft van herten en reeën, echter ook van hazen en konijnen; ook muizen kunnen ernstige schade aanrichten.

v.M.d.R.

Rectificatie

In de Zomerschouw 1980 werd de foto: Jardin d'émmail van J. Bubuffet afgedrukt zonder vermelding van de maker.

De fotograaf die dit beeld vervaardigde was de heer A.P. Valkenburg.

Concerten

Kröller-Müller Stichting

4 oktober 1980, 20.00 uur

MONDRIAAN-KWARTET

Jan Erik van Regteren Altena, viool
Laurian Bos, viool
Sabeth Pieterse, altviool
Eduard van Regteren Altena, cello

Het kwartet werd in 1975 opgericht en werd gecoached door Jeannelotte Hertzberger. Het speelt werken van George Antheil (strijkkwartet no. 1, 1925), Bartók (strijkkwartet no. 3, 1927) en Pijper (strijkkwartet no. 1, 1914).

25 oktober 1980, 20.00 uur

TRIO X

Emile Biessen, fluit
Harry Sparnaay, basklarinet
Gerrit Hommerson, piano

Het trio speelt in wisselende bezetting eigentijdse muziek, ten dele speciaal voor het Trio X geschreven.

O.a. de sequenza van Berio voor fluitsolo en polymorph voor basklarinet en tape-delay van Gelhaar.

29 november 1980, 20.00 uur

DUO JERIE-SCHNEIDER

Marek Jerie, cello
Markus Schneider, piano

Het duo zal werken spelen van de Tsjechische componisten: Luboš Fišer (geb. 1935) en Bohuslav Martinu (1890-1959), en van Strawinski (suite italienne) en Debussy (sonate).

Het museum is op de avonden der concerten uitsluitend via het Otterlose hek te bereiken. De kosten van een abonnement (met gereserveerde plaats) bedragen f 18,—. Scholieren, C.J.P. en 65+ers f 15,—.

Wij verzoeken u het bedrag te storten op de postgirorekening van de Kröller-Müller Stichting nr. 829508.

De abonnementen worden u toegezonden. Losse plaatsen kosten per concert f 6,50; scholieren, C.J.P. en 65+ers f 5,50.

Deze plaatsen kunnen niet gereserveerd worden, zij zijn op de avond-zelf verkrijgbaar.

De programma's worden gratis aan de zaal uitgereikt.

Laatste Hoge Veluwedag van dit jaar

Door bijzondere omstandigheden verblijft de spreker van deze dag, de heer P. Janssen, directeur van het Gemeentemuseum Arnhem, gedurende enkele maanden in het buitenland. Hij kan daarom zijn belofte om op die dag een voordracht te houden niet nakomen.

Gelukkig vonden wij de heer Drs. J.C.J. van Zon, bioloog, bereid op deze Hoge Veluwedag een voordracht te houden getiteld: "Biologische bestrijding van onkruiden".

Neem een schop mee!

Op de Hoge Veluwedag van 25 oktober zal er 's middags of gezamenlijk gewandeld kunnen worden, of er is de mogelijkheid mee te doen aan bomen planten.

Een verlaten akker zal die middag beplant worden met 1000 inlandse eiken.

De bomen werden aangeschaft door het Bomenfonds.

Stevig schoeisel en zo mogelijk een schop zijn voor dit karweitje wel noodzakelijk.

De "Dennescheerders"

De "Dennescheerders" hebben hun werkzaamheden weer hervat. Voor het seizoen 1980/81 is er, evenals dit in voorgaande jaren het geval was, weer werk in overvloed. In het noordelijk deel van het park wordt voortgegaan met het rooien van Amerikaanse vogelkers, terwijl ook de bestrijding van vliegennet op de heidevelden wordt voortgezet. Bovendien zijn er enkele boomplantacties voorbereid.

De zaterdag-ploegen werken vanaf 6 september 1980 elke zaterdag, behalve op Hoge Veluwedagen, op 27 december 1980 (dan houden de "Dennescheerders" hun Oudejaarsbijeenkomst) en op 18 april 1981.

Op 9 mei 1981 wordt er voor het laatst gewerkt, terwijl op 16 mei 1981 het seizoen feestelijk wordt afgesloten.

De donderdag-ploeg werkt vanaf 11 september 1980 om de 2 weken.

De ploegen verzamelen om 9 uur bij de "Pampel". De donderdag-ploeg en de ploeg van de 2e zaterdag van de maand houden zich bezig met de verwijdering van vliegennet en met enkele kleine boomplantprojecten. Op de overige zaterdagen wordt vogelkers gerooid.

De leiding van de donderdag-ploeg berust bij de heer Mr. W.F. de Vaynes van Brakell Buys, Slingerlaan 4, 6731 CL Otterlo, telefoon 08382-449.

De leiding van de zaterdag-ploegen is in handen van:

1e zaterdag van de maand:
de heer K. Stapel, Tichelaarsdonk 226,
7326 BA Apeldoorn, telefoon 055-332601.

2e zaterdag van de maand:
de heer A.E. van Wijck, Kalmoesstraat 16,
7322 NT Apeldoorn, telefoon 055-662088.

3e zaterdag van de maand:
de heer M. Pronk, Diamantstraat 20,
7314 HP Apeldoorn, telefoon 055-552393.

4e zaterdag van de maand:
de heer M.E. de Rooter, Brakelseweg 50,
6707 DX Wageningen, telef. 08370-10071.

Inlichtingen worden door de leiders gaarne verstrekt. Er is werk voor vele handen, voor grote handen en voor kleine handen, voor sterke handen en voor minder sterke handen. Wij doen gaarne een ernstig beroep op de vrienden van De Hoge Veluwe, die het park ter harte gaat, om de gelederen van de "Dennescheerders" te komen versterken. Het is goed voor het park, en het is goed voor u.

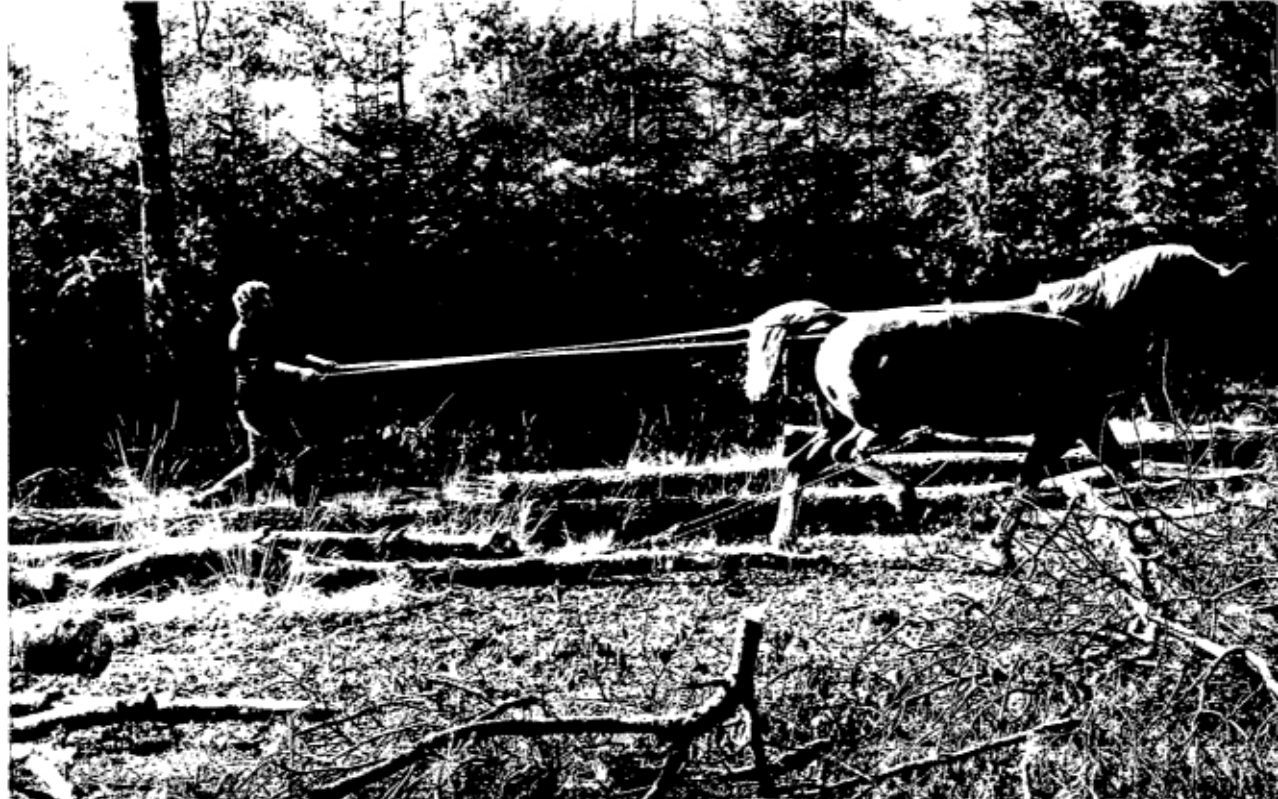
Alle jeugdige lezers, opgelet!

Herfst Jeugd Hoge Veluwedag

In het jaarprogramma hebben jullie kunnen zien, dat de heer Klein iets over Herfstverschijnselen zou vertellen. Helaas kan dit wegens omstandigheden geen doorgang vinden. We hebben nu Oscar van Doorn, jullie allemaal wel bekend van zijn bosexkursie en stenencursie, bereid gevonden om op deze dag wat aan jullie te vertellen en vooral gezamenlijk wat met jullie te doen. Het programma ziet er dan ook wat anders uit.

We gaan dit keer echt op onderzoek in het bos. Velen van jullie zijn meegeweest op de bosexkursie en weten hoe leuk het is om onderzoek te doen. Ook de wat oudere kinderen zullen deze keer genoeg leuke en interessante dingen kunnen onderzoeken. We zullen allerlei materialen hebben om op professionele wijze het onderzoekterrein uit te zetten en op te meten. Er zal bijv. ook de mogelijkheid zijn om hoogte te meten en de verschillende hoeveelheden licht in het bos. Verder zullen er kompasjes zijn en voor de jonge onderzoekers van het kleine zal er een microscoop aanwezig zijn.

Van al dat onderzoek moet natuurlijk verslag gedaan worden. Dat gaan we 's middags doen en dan zal Oscar ook jullie vragen beantwoorden en nog wat vertellen over een bos zoals jullie zelf onderzocht hebben.

Houttransport op De Hoge Veluwe

Het paard in de bossen

De laatste decennia is het paard, als helper van de bosbouwer, steeds meer uit onze bossen verdwenen. Volledige mechanisatie is sinds 1960 het ideaal geworden waarnaar men in de bosbouw streefde. De machines worden in de bosbouw met de jaren groter en groter, hun lawaai wordt elk jaar groter en met de aanschaffingsprijs gaat het evenzo crescendo.

Door deze mechanisatie wordt het milieu toenemend belast. De bodem en de opstand wordt onnodig beschadigd. Door de hoge investeringskosten kunnen boscijgenaren, ook de grote, deze machines niet aanschaffen. Ze worden inclusief het bedienend personeel gehuurd. Het personeel is op elk terrein natuurlijk niet bekend met alle bijzonderheden, waardoor vaak ernstige vernielingen van de vegetatie optreden.

Door het toenemen van de bezwaren bij sterke mechanisatie, zijn de ogen van de boscijgenaren geopend voor de eigenschappen van het paard.

Het paard heeft een aantal eigenschappen dat het geschikt maakt als ideaal terreinvoertuig. Het is uiterst wendbaar, de buitenmaten zijn gering en er is een grote bodemvrijheid. Het gewicht is laag, het vermogen is hoog en de bedrijfszekerheid is bijzonder goed.

Voor het slepen van zware vrachten is een trekker natuurlijk ver in het voordeel.

Voor het slepen van hout, verkregen door dunningen van het bos, is het paard de meest geschikte krachtbron. Het kan zorgen voor het voorsorteren van het hout naar de buitenkant van het bos, waarna de trekker het hout verder kan afvoeren.

De jaarkosten van een paard liggen veel lager dan die van een trekker. Onproductieve uren tellen daardoor niet zo mee. Het werken met paarden is gezond. De voerman heeft geen last van trillingen, lawaai of uitlaatgassen.

Doordat de werkpaarden alom uit de gratie waren geraakt, hebben alle fokinrichtingen zich in ons land geworpen op de productie van rijpaarden.

Voor het boswerk is een licht en sober dier nodig met een rustig temperament. Het Fjordenpaard voldoet aan deze eisen.

Staatsbosbeheer heeft in Dronten en in Zeeland een stoeterij van deze paarden gesticht. Pas na vier jaar is een paard voldoende ontwikkeld om het zware boswerk te verrichten. Het wordt van te voren getraind in het boswerk en de dagelijkse omgang met mensen. Het wordt ook getest op bepaalde karakterfouten of angsten die het voor dit werk ongeschikt zouden maken.

Wanneer het tenslotte "rijklaar" afgeleverd wordt kan het gedurende acht jaren als werkpaard in de bossen gebruikt worden.

NIEUW

Hoge Veluwe zwerftocht

Op zaterdag 18 oktober 1980 is er een Hoge Veluwe zwerftocht met onbekende bestemming.

Als u in staat bent om stevig te wandelen, bent u welkom op de plaats van samenkomst: de parkeerplaats van de Koperen Kop.

Om 10 uur is er gelegenheid voor een kopje koffie. Wij vertrekken om 10.15 uur.

Er zijn, behalve de toegang tot het park, geen kosten aan verbonden.

Denkt u aan regenkleding en waterdicht schoeisel?

Verder nemen wij mee: lunchpakket (eten en drinken). Wij lunchen in het bos!

Zo tegen 16.30 uur hopen wij weer terug te zijn op de parkeerplaats.

Opgave voor deelneming is niet nodig.

Mevr. W. Ebregt-van Riemsdijk,
Koekoekstraat 1, Arnhem,
Telefoon 085-453111.

Helikopterlawaai op De Hoge Veluwe

De laatste tijd bereiken ons regelmatig klachten over het storende lawaai van laag tot heel laag vliegende helikopters boven De Hoge Veluwe.

Soms is die overlast zó groot dat een normaal gesprek niet meer gevoerd kan worden. Vooral wanneer de ene na de andere helikopter overvliegt, is dit steeds weerkerende lawaai zó hinderlijk dat bezoekers het park verlaten.

Teneinde hier iets tegen te doen willen wij graag over exacte gegevens beschikken.

Wij verzoeken u daarom bij het zien (en horen) van een te laag vliegende helikopter de datum en het uur te willen noteren evenals de locatie op De Hoge Veluwe, de vlieghoogte, het registratienummer van het toe-

stel, de ernst van het lawaai en eventuele vluchtbijzonderheden.

Wij beseffen dat het moeilijk is al deze gegevens nauwkeurig te bepalen.

De vlieghoogte kan het beste geschat worden aan de hand van een boom of ander verticaal object in het terrein. Het registratienummer is helaas tijdens de vlucht moeilijk te zien. Zeker is dat het geval wanneer een toestel heel laag over uw hoofd vliegt.

Wij hopen dat iedereen, die te laag vliegende helikopters waarneemt, ons zo veel mogelijk gegevens wil verstrekken.

Wanneer wij met de bevoegde instanties hierover gaan praten zal de kracht van onze argumenten vooral afhankelijk zijn van deze door u verstrekte gegevens.

Het Bestuur.

Wandeling:

Bezoekerscentrum - Eikelkamp en terug

Duur: circa 2 uur

Gemakkelijk begaanbaar wandelpad

Elke ● geeft een richtingverandering aan

Komende uit het Bezoekerscentrum gaan we de asfaltweg rechtsaf tot aan het einde van de gele strepen. Hier volgen we de witte paaltjes naar rechts. Twee meter na het eerste paaltje staat een bergvlier (*Sanbucus Racemosa*), ook wel trosvlier genoemd omdat de roomkleurige bloemen een eivormige tros vormen. Dit in tegenstelling tot de gewone vlier, waarbij de bloemen in een scherm staan. De bessen van de bergvlier zijn rood, die van de gewone vlier zwart.

● We volgen de witte paaltjes linksaf het bospad in. Al snel zien we links een vijfstammige grove den. Aan de voet van deze boom liggen slordig uitgeplozen dennekegels. Hier is een spechtsmidse. Spechten stoppen dennekegels in een groef van de schors om er zo de oliehoudende zaden gemakkelijk uit te kunnen pikken. Wanneer de specht met een nieuwe kegel komt, gooit hij de oude op de grond. Onder zo'n spechtsmidse ligt het dan vol met deze kegels.

Langs dit pad zult u dit waarschijnlijk nog enige malen tegen komen. Rechts staat ook een oude grove den met een zware stam waaraan bijzonder goed te zien is dat de stam van een grove den een rood-oranje kleur heeft. Deze twee exemplaren zijn voorbeelden van vliegdenen. Het zaad, waaruit zij ontsproten zijn, werd hier door de wind gebracht en ontkiemde op een kale zandvlakte. De bomen konden zich naar alle kanten vrijelijk ontwikkelen. Later plantte de bosbouwer de zandvlakte vol met grove dennen. Het zijn de kleinere exemplaren. Zij hadden niet de ruimte zich fraai te ontwikkelen.

Op de grond liggen ook vele afgeknapt dennewijgen. Dit is het werk van de denne-scheerder. Kijk maar eens of ze hol zijn. De eitjes van dit kevertje worden tussen schors en bast van de boom gelegd. Na de verpopping komt het volwassen insect naar buiten en vliegt loodrecht omhoog om het merg uit de jonge scheuten te vreten. Bij wat flinke wind knappen de holle twijgjes daarvoor af.

● We lopen nu het pad tussen twee witte paaltjes links in.

Na ongeveer 50 meter zien we links, keurig op een rij, een aantal naaldbomen staan, die op de grove den lijken. De stam is echter donker. Dit is goed te vergelijken met de ervoor staande grove dennen. De schors is meer schubbig. De naalden zijn langer, forser en staan dichter op elkaar. Ze zijn donkergroen. De kegels zijn wat forser en de stam is kaarsrecht. Het is de Oostenrijkse den. Rechts van het pad staan enkele zeedennen, die te herkennen zijn aan hun lange naalden (20 tot 25 cm) en de bijzonder grote kegels die in de boom hangen. Deze den is afkomstig uit het Middellandse Zeegebied. Daarom staat hij er hier zo armetierig bij. Vermoedelijk zijn ze hier door onzuiver zaad terecht gekomen.

● We keren terug en vervolgen ons pad langs de witte paaltjes. Iets verder staat rechts van het pad jonge opslag van grove den. Door gebrek aan voedsel en water verkeren ze in slechte conditie. Ook hier vindt u weer dennekegels die wijzen op het voorkomen van een spechtsmidse.

Hier kunt u soms het zware gekras van de raaf horen. Na in ons land uitgestorven te zijn, is hij weer met succes ingevoerd en tot broeden gekomen.

Rechts langs het hek staan berken, waaraan door het wild nogal gevreten wordt. De berken achter het raster staan er heel wat beter bij!

Aan de voet van een heuveltje staat rechts een dode grove den, waarvan de stam sterk door spechten is aangepikt op zoek naar insecten.

We gaan het heuveltje op. Rechts zien we eerst twee grove dennen en dan enige Douglasbomen. Het eerste exemplaar vertoont heel mooi de harsbultjes op de stam, zoals die bij jonge Douglasbomen voorkomen. Kras er eens met een nagel in en ruik! Hier staan ook krentestruiken. In het voorjaar vertonen ze een uitbundige witte bloei en in het najaar verkleuren de bladeren naar oranje-rood. De bessen, die op krenten lijken, zijn zwart. Ze zijn eetbaar. Wanneer u ze in het najaar niet meer vindt, zijn de vogels u voor geweest. Links staan een paar mooie grove dennen. De bomen zijn hier veel forser dan in het begin van onze wandeling. De grond is beter. De hier groeiende dopheide (*Erica*) wijst er al op dat er meer water in de grond zit.

Links staat na een forse krentestruik een povere acacia, die voor zijn leven vecht. Hij is te herkennen aan de zigzag verlopende diepe schorsrichels en zijn felgroene bladeren in de kruin.

Dan staat er links, 50 meter verder, een Amerikaanse eik. De stam is veel gladder dan die van de inlandse eik. De bladeren zijn groot en hebben spitse lobben. Neem ter vergelijking een afgefallen blad mee.

Iets verder op de hoek staan enkele inlandse eiken. Vergelijk de bladeren! Ziet u ook het verschil in ruwheid van de schors?

- We gaan bij de kruising recht door en zien links en rechts langs het pad mooie Douglasbomen. Loop rechts het bos eens in! U vindt er behalve Douglas ook veel beuken. Het bladerentapijt had u er al op gewezen. Beukeblad vertéert langzaam en maakt de grond zuur. Hierdoor en door het ontbreken van voldoende zonlicht (dichte bladerenkroon)

groeit er op de grond onder beuken nage-noeg niets. Een enkele rankende helmbloem met zijn ijle loof en hier en daar een varen zijn de enige planten die hier te vinden zijn.

Bekijk het blad van een varen aan de onderkant nauwkeurig. Hier ziet u vele kleine doosjes tegen de onderkant van het blad. In die doosjes ontwikkelen zich de sporen, die in het najaar rijp zijn en dan op de aarde terecht komen. Uit de sporen ontwikkelen zich kleine plantjes, die zorgen voor het ontstaan van nieuwe varenplanten.

We gaan terug naar het pad. Na de Douglasbomen verschijnen aan onze rechterhand beuken. Aan het eind van dit bosje staat een beuk waarvan de stam witbehaard is. Het wordt veroorzaakt door de beuke-wolluis.

Direct na dit beukenbosje wordt ons pad gekruist door een reënwissel. De reëen belopen deze wissel (= pad) op weg naar de rechts achter het bos liggende weide om er te "laveien" (= voedsel opnemen). Een ontmoeting met reewild behoort hier tot de mogelijkheden.

- We lopen nu door een aanplant van jonge grove dennen. De takken van de jonge dennen lopen elk jaar uit met een lange twijg en een krans van wat kortere twijgen er omheen. Door het aantal kransen te tellen, weet u hoe oud de boompjes zijn. Deze meer dan manshoge exemplaren zijn even oud als de miezigere die we eerder op ons pad tegen kwamen.

Bij de 5-sprong volgen we de witte paaltjes. Links staan Amerikaanse eiken, die we nu wel herkennen aan de stoere, betrekkelijk gladde stam en de grote bladeren, met daartussen enkele berken. U ziet er ook beuk, Douglas en grove den. Dus een echt gemengd bosje. Dan volgt Japanse lariks. Dit is een van de weinige naaldbomen die zijn naalden in de herfst verliest. De aarde is dan bedekt met een zacht tapijt van goudgele naalden. De kegels van deze boom hebben het model van kleine rozen (in Engeland: lariksrozen).

- We gaan nu iets naar links, dwars door een aantal forse inlandse eiken, waar een licht slingerend graspad loopt. Rechts staat ook een Amerikaanse eik met rechte stam.

Achter de eerste eik links staat een Hemlockspar. De naalden zijn aan de bovenkant donkergroen en aan de onderkant wit. De naalden zijn bijzonder kort en verschillend van lengte. Het topje van de boom is altijd iets gebogen. Wanneer u deze kenmerken onthoudt, zult u een Hemlockspar nooit missen! Even achter de tweede eik staan enkele reuzen-zilverparren (*Abies grandis*). Kenmerken voor deze boom zijn de brede, glanzend groene, platte naalden, die in zeer vlakke rijen staan.

De naalden ruiken bij aanraken naar sinaasappelen, evenals de hars die in de harsbultjes op de stam zit. Ogenschijnlijk lijken deze kenmerken sterk op die van de Douglas. Gelukkig staat er een Douglas naast om u te laten zien dat de naalden in kleur, vorm en lengte sterk verschillen.

Iets verder rechts staat een berk met sterke celwoekering als gevolg van een vroegere verwonding. Daarnaast een afgebroken berk met twee ronde gaten van de bonte specht.

- Bij deze berk keren we om, om onze weg langs de witte paaltjes door de jonge aanplant van grove dennen te vervolgen. Vervolgens kruisen we het fietspad en komen in een open bos met eiken, berken en krenten.

Rechts langs het pad staan twee struiken sporkehout of vuilboom. Ze hebben tegenoverelkaar staande ovale bladeren met stompe punt. De bessen kleuren van groen via geel en rood naar glanzend zwart. De schors wordt in de geneeskunde gebruikt om zijn laxerende werking. Het sporkehout levert de beste houtskool. Dit wordt ook nu nog gebruikt voor lonten die langzaam moeten verbranden. Vroeger werd het gebruikt bij de bereiding van buskruit.

Ongeveer 100 meter na het fietspad, waar links 2 berken staan en rechts een grote krentestruik, kruist een reënwissel ons pad.

Bij de bocht gekomen ziet u rechts een open vlakte met drie grote lindebomen. Hier stond eens een boerderij. In het begin van deze eeuw is hij afgebroken. De drie lindes, die voor de woonkamer stonden om het zonlicht wat te temperen, heeft men laten staan. Uit diezelfde tijd stamt ook een mooie paardekastanje. Rechts ziet u het silhouet van een jeneverbes.

We vervolgen onze weg en lopen dwars door een gemengd bos waarin grove den, lijsterbes, beuk, berk, inlandse eik en Amerikaanse eik voorkomen.

Wij steken een bospad over en vervolgen de witte wandeling. Links ligt de vlakte Heidebloem, waar vroeger ook een boerenhoeve stond. Er staat een alleenstaande fijnspar, onze kerstboom. De vlakte groeit helaas langzaam vol met berk en een enkele eik. De bodem is bedekt met diverse grassoorten, maar vooral met pollen pijpestro, bochtige smele, blauwe bosbes en hier en daar ook dopheide.

- Bij de asfaltweg gaan we links af (we verlaten de witte wandeling) en vervolgen onze weg langs het asfalt. We gaan er niet over. Deze weg is door 90-jarige Amerikaanse eiken begrensd. Na de achtste eikestam links ligt een met grassen begroeid zandgat. Gezien de vele konijneutels en de pijpen wonen hier konijnen in de hollen. Dat de vos hier af en toe op bezoek komt voor een lekker hapje blijkt uit de uitwerpselen die hij achterlaat. Ze zijn langgerekt met een pluimpje haar aan het spitse einde. Vijftig meter verder steken we de asfaltweg over en wandelen een brede laan in met aan weerszijden weer Amerikaanse eiken. Dit is de "Lange laan". Links is een mooie vlakte, "de Eikelkamp", begroeid met bochtige smele, een op de Veluwe veel voorkomende grassoort, die in de zomer een roze tot lichtpaarse weerschijn heeft. Rechts staat een bos met eiken, waarin u in de verte één grote hulstboom ziet staan. Die is hier niet geplant, een vogel zal er wel een zaadje hebben laten vallen.

- Bij het kruispunt gaan we linksaf een beukenlaan in. *)

Rechts ziet u een gemengd bos. Het is een rustgebied voor wilde zwijnen. Daarom is de toegang verboden. Het bos is onlangs opengehakt om de bezoekers van het park de gelegenheid te bieden de "zwarte kieren" te bespieden.

Er is een duidelijk verschil tussen de beuken links en rechts van deze laan. De bomen aan de kant van de Eikelkamp staan in de volle zon. Ze zijn daardoor aan die kant veel meer uitgegroeid. De takken haast tot aan de grond, waardoor felle bestraling op de schors, waar deze bomen zo gevoelig voor zijn, vermeden wordt.

Links ziet u tussen de beuken een eik in de verdrukking. Een vergissing?

We kruisen weer een fietspad en gaan even op de bank zitten. Achter ons staat een geweldige 2-stammige beuk en een veelstammige linde. Langs het pad staat een eeuwenoude linde. Aan de overkant staan wat berken en drie paardekastanjes. Dit veldje is eerst begroeid met pijpestootje en daarna met bochtige smele. Soms is er dopheide en voor de derde kastanje staan wat pitruspollen. Het merg uit de stengel van deze grassoort gebruikte men vroeger als lont in de olielamp.

- Bij de asfaltweg aangekomen gaan we linksaf door een eikenbos tot aan de bocht in de weg. Kijk eens hoeveel ondergroei er in dit bos aanwezig is. Bij de bocht gaan we rechtdoor een zandweg in met aan weerskanten weer inlandse eiken.

- Bij de splitsing gaan we een paar meter de weg rechts in. Bij de tweede eik links zien we een etagewoning van de bonte specht. Diverse ronde gaten, gedeeltelijk nog in aanleg.

- We draaien weer om naar de zandweg en zien onmiddellijk links een prachtig beukenlaantje, dat we niet ingaan. We wandelen door tot aan de bank rechts. Aan de eik naast u hangt een nestkastje voor mezen.

Door vogels broedgelegenheid te bieden neemt hun aantal toe. Vogels zijn in een bos heel nuttige dieren, want ze eten talloze insecten op die aan planten en bomen vreten. Het zijn dus natuurlijke insectenverdelgers. Aan de andere kant van de boom ziet u twee nestgaten die door de bonte specht zijn uitgehakt. Ze zijn echter gekraakt geweest door spreuwen, want de vuile verticale streep onder de opening laat zien dat de spreeuw zijn uitwerpselen zo maar naar buiten liet vallen. Een specht doet dat niet. Op de grond ziet u dat de spechten hier nog wel komen, want de dennekegels wijzen erop dat hier een spechtsmidse is. We lopen weer verder en zien rechts een half open veldje dat veel door reën wordt bezocht. Hier is een grote verscheidenheid aan bomen en struiken.

Probeer ze eens allemaal op te schrijven. In het Bezoekerscentrum kunt u horen of u uw huiswerk goed gedaan hebt.

Iets verder is een betrekkelijk jonge aanplant te zien van fijnspar, grove den en lariks. Doordat er jarenlang een raster ter bescherming om gestaan heeft, konden ook berken en lijsterbesstruiken tot ontwikkeling komen. Ze zijn nu groot genoeg om de vraatlust van het wild te kunnen weerstaan. Was het raster er niet geweest, dan had het wild alle jonge bomen opgegeten.

Links een mooi eikenbos. Doordat de bladeren van de eik veel licht doorlaten is er veel ondergroei. Hier b.v. bosbes, diverse grassen en mossen.

- We houden iets links aan en gaan door een donker beukenbos. U ziet het verschil, er is geen ondergroei. Bij de viersprong in dit bos gaan we rechtdoor.

Na de beuken krijgen we aan onze linkerhand een stalenboek van naaldbomen. Er staan enkele *Abies grandis*-exemplaren, een Douglas, een fijnspar en een Hemlockspar. Goed om uw kennis te repeteren! Daarna volgt een lariksbos.

We komen nu bij een 5-sprong en vervolgen het flauw naar links verlopende pad. We steken daarbij de witte wandeling over.

- Direct na de aanplant van grove den gaan we naar rechts, dus niet rechtdoor tot het fietspad. Toch mag u wel even aan de andere kant van het fietspad gaan kijken naar de jonge berkeboompjes. Ze zijn met plastic omwikkeld tegen de wildvraat. Dit zijn enkele van de heel vele loofbomen die door de "Hoge Veluwe Vrienden" aan het Park geschonken zijn.

We wandelen dus langs de grove dennen-aanplant verder en zien links — na mooie beuken — een gemengd bos met eik, lariks en Douglas. We gaan verder en komen door een "poort van krenten". Drie meter achter deze poort kruist een reënwissel ons pad. We volgen deze wissel een klein eindje naar links om te zien hoe krenten en acacia-opslag door vraat en vegen van het gewei flink beschadigd zijn.

Foto: D.J. Aalders - Lariks

- Terug naar het pad. Langs de greppel staat vingerhoedskruid, herkenbaar aan de grijsgroene bladeren in rozetvorm. In de zomer heeft hij vele klokvormige bloemen aan een lange stengel. Bij de eerste dikke Douglas rechts in dit donkere bos is op 1 meter hoogte het verticaal ovale nestgat te zien van een zwarte specht.

- Bij het grintpad gaan we naar rechts en dan onmiddellijk weer naar links. We zijn nu weer terug op de witte wandeling, die ons naar het Bezoekerscentrum terug voert.

*) Wanneer u op het kruispunt van de "Lange laan" en de beukenlaan aangekomen bent kunt u, door rechttuit te gaan, overstappen naar de wandeling: Hoenderloo - Eikelkamp en terug.

U komt dan bij het Hoenderlose hek uit.

Oudejaarsvoettocht 1980

Voor dinsdag 30 december 1980 nodigen wij u uit voor onze traditionele oudejaarsvoettocht.

Wij gaan weer luisteren naar de geheimzinnige stilte van het midwinterbos.

Ons uitgangspunt is de ingang Hoenderloo. Wij beginnen onze wandeling om 10 uur en deze zal ca. 3 uur duren. Neemt u proviand mee!

Behalve voor de toegang tot het park zijn er geen kosten aan verbonden.

Na afloop kunt u, voor eigen rekening, in Restaurant Rust een weinig een kopje koffie drinken.

Tot ziens op dinsdag 30 december 1980.

Mevr. W. Ebregt-van Riemsdijk.

Wildbaan gesloten

De wildbaan is wegens de bronst gesloten van 8 september tot 13 oktober.

Wandelingen

Dit jaar hebben wij een zestal wandelingen voor u samengesteld en in de Schouw gepubliceerd.

Deze wandelingen liggen thans ook in het Bezoekerscentrum voor alle bezoekers van het Park ter beschikking. Ze zijn gratis verkrijgbaar.

Wij hopen dat wij met het uitgeven van deze wandelingen de bezoekers een steuntje kunnen geven bij het wegwijs worden in het Park. Wij hopen ook, dat door deze wandelingen bezoekers in die gebieden gebracht worden, waar zij uit eigener beweging niet naar toe gegaan zouden zijn.

Het is onze bedoeling het volgend jaar weer een aantal wandelingen te publiceren.

Ongetwijfeld zijn er vele leden van onze vereniging die een of meerdere wandelingen gemaakt hebben. Ons verzoek is thans, ons te

berichten over de daarbij opgedane ervaringen. Het blijkt nl. dat kenners van het terrein anders tegen de dingen aankijken dan diegenen die voor het eerst een terrein bezoeken. Ook de wisselende jaargetijden veranderen het beeld. Het wil wel eens voorkomen dat bepaalde herkenningpunten door groei van blad aan struiken en bomen in de zomer niet meer zo goed herkenbaar zijn als in het voorjaar. Ook kunnen door beheersmaatregelen afwijkingen ontstaan van de in de tekst beschreven bijzonderheden.

Wanneer wij zo goed mogelijk door u op de hoogte worden gebracht van veranderingen, onduidelijkheden en andere vingerwijzingen, zullen wij dit als een belangrijke steun ondervinden bij het samenstellen van nieuwe of het herdrukken van reeds uitgegeven wandelingen.

Het Bestuur.

Wandeling Franse berg

In de beschrijving van de wandeling: "Bezoekerscentrum - Franse berg en terug" wordt ongeveer halverwege gesproken over een gemakkelijk zichtbaar hek, waarop zich een bord bevindt met het opschrift: geen honden meenemen.

Teneinde wanhopig zoeken te voorkomen, berichten wij u dat dit hek onlangs opgeruimd is.

Foto's Hoge Veluwe

Vele van onze leden maken op De Hoge Veluwe foto's die waard zijn ook door anderen, dan de kleine familiekring, gezien te worden.

Wanneer u denkt dat u een foto (zwart-wit) hebt gemaakt, die wij misschien als illustratiemateriaal in de Schouw kunnen gebruiken, houden wij ons daar graag voor aanbevolen. Tenslotte is de Schouw een tijdschrift van de lezers vóór de lezers.

Wij zullen de foto's graag op ons redactieadres ontvangen.

Red.

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 2: Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

Artikel 3: De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

- a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
  - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
  - c. publicaties te doen verschijnen;
  - d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.
-

BESTUUR

D.A. Kramer	- ere-voorzitter
W.H. Borst	- voorzitter
Ir. H. van Medenbach de Rooy	- secretaris
	Thorbeckestr. 106. 6702 BT Wageningen, tel.08370-20398
K. Hylarides	- penningmeester
A. Berends	
Ir. W.H. Diemont	
Mr. F.Th. Dijkmeester	- burgemeester van Apeldoorn
M.K. van Dijke	- burgemeester van Ede
Mr. J. Drijber	- burgemeester van Arnhem
Mevr. W. Ebrecht-van Riemsdijk	
Mevr. L.J.M. Laarman-Hageraats	
M. Pronk	
Mevr. E.M. de Ruiter-Dijkman	
K. Stapel	

Adviseurs:

Ir. C.J. Stefels	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. R.W.D. Oxenaar	- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 15,— voor gewone leden; voor huisgenoten van leden f 5,—; voor jeugdleden (tot 18 jaar) f 2,50. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 15,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie.

Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

op 95 19 93 te Arnhem

VERENIGING 'VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE'

Jaarprogramma 1980

zaterdag 11 oktober	3e Jeugd Hoge Veluwedag Oscar van Doorn: Bosonderzoek
zaterdag 18 oktober	Hoge Veluwe zwerftocht
zaterdag 25 oktober	Herfst Hoge Veluwedag Drs. J.C.J. van Zon: Biologische bestrijding van onkruiden
dinsdag 30 december	Oudejaarsvoettocht